

Edukační proces u žáků se ZP (specifika, systém vzdělávání, strategie)

Komunikace osob se ZP

Zrakové postižení jako součást komplexu více vad

Metodika aktivního učení Lilli Nielsen

1. Edukační proces u žáků se ZP (specifika, systém vzdělávání, strategie)

Skupiny dětí a žáků se zrakovým postižením v edukačním procesu^(Castellano 2005)

- **Žáci se zrakovým postižením bez přidruženého postižení (většina integrována)**
 - Stejně vzdělávací programy, zpravidla obsah jako vidící spolužáci
 - Hlavní úpravy učiva – hmatové zpracování nebo zvětšený černotisk
- **Žáci se zrakovým postižením s přidruženým postižením**
 - Modifikace vzdělávacích programů, obsahu
 - Úpravy učiva
- **Žáci se zrakovým postižením a těžkým postižením/souběžným postižením více vadami**
 - Individuální vzdělávací plán
 - Upřednostnění podpory celkového vývoje žáka před akademickým učivem

KATEGORIZACE PRO VZDĚLÁVACÍ ÚČELY

○ Didaktika/tyflodidaktika ^(Finková 2011)

Teorie vyučování dětí a žáků se zrakovým postižením

- zkoumá všeobecné zákonitosti vyučovacího procesu zrakově postižených

- vyučování těchto osob, jeho cílech, obsahu, zvláštnostech vyučovacího procesu, o vyučovacích zásadách, metodách, organizačních formách a prostředcích, které se při výuce těžce zrakově postižených používají

○ **Obsah a cíl edukace je určen RVP a ŠVP (klíčové kompetence a specifické kompetence)**

- Cílem edukace žáků se ZP je získání vědomostí a dovedností, které jim umožní co nejvyšší stupeň socializace

○ **Specifické kompetence žáků se zrakovým postižením** (ICEVI Europe [online], 1999)

- Funkční a kompenzační kompetence včetně komunikace
- Schopnost orientace v prostoru a samostatného pohybu
- Sociální kompetence
- Kompetence pro samostatný život

Činnosti SPC pro ZP	
○ Společné	
	Depistáž
	Komplexní diagnostika
	Tvorba plánu péče
	Přímá práce s žákem
	Včasná intervence
	Konzultace
	Sociálně právní poradenství
	Krizová intervence
	Metodická činnost
	Kariérové poradenství
	Zapůjčování odborné literatury, pomůcek
	Ucelená rehabilitace ped psych prostředky
	Pomoc při integraci
	Všestranná podpora psych a soc vývoje
	Vedení dokumentace centra
	Koordinace činností s porad pracovníky škol
○ Speciální	
	Výcvik specifických činností u zrakově postiženého žáka a nácvik používání komp. pomůcek
	Smyslová výchova ZP žáka
	Rozvoj zrakových funkcí, zraková stimulace
	Propedeutika čtení a psaní bodového písma, zvětšeného černotisku, grafomotorické cviky
	Tyflografika
	Nácvik podpisu
	Zraková hygiena
	Rozvoj matematických představ
	Rozvoj estetického vnímání zrakově postiženého žáka
	Nácvik orientace a samostatného pohybu zrakově postiženého žáka
	Práce se speciálními pomůckami
	Informace o didaktických pomůckách pro zrakově postiženého žáka
	Sociálně rehabilitační program
	Koordinace setkání zákonných zástupců a pedagogických pracovníků
	Metodické vedení asistentů pedagogů

○ **Vyhláška MŠMT č. 72/2005 o poskytování poradenských služeb ve školách ...
ve znění vyhlášky č. 116/2011**

○ **Vyučovací zásady u žáků se ZP**

• **Zásada názornosti**

- Multisenzoriální přístup
- Zážiteková pedagogika

• **Zásada individuálního přístupu**

- nižší počet žáků ve třídě
- asistent pedagoga
- znát diagnózu jedince

• **Zásada přiměřenosti**

- Reálné cíle a vyšší časová dotace
- Menší počet zadaných úloh v hodině

• **Zásada soustavnosti**

- mezipředmětové vztahy, respektujeme individuální zvláštnosti poznávání žáků se zrakovým postižením
- **Zásada trvalosti**
- poznání všemi dostupnými prostředky, zapojením kompenzačních činitelů, opakováním prožitků, atd.

○ **Vyučovací metody u žáků se ZP**

• **Obecné**

- věk žáků a stupeň zrakového postižení.
- metody slovní (monologické, dialogické), metoda demonstrační, metoda pozorování, metoda exkurze, metody praktické (např. laboratorní práce), atd.

Speciálně pedagogické – rozvoj specifických kompetencí

- **Reedukace**
- **Kompenzace**
- **Rehabilitace**

○ **Vyučovací prostředky**

- Reálné předměty, modely
- Obrázky
 - Hmatové obrázky (tyflografika)

- Pro slabozraké
 - dostatečný kontrast, bez detailů, konturované i reliéfně, SOP
- Textové pomůcky
 - Černotisk i brailská forma
 - KTN, pan Mayer <http://majit.sweb.cz/>, <http://www.orbistactus.cz/>)
- Audiovizuální prostředky
- Speciální pomůcky pro žáky se zrakovým postižením

○ **Předměty speciálně pedagogické péče - intervence**

Cílem intervencí - rozvoj **specifických kompetencí**

- Efektivní využívání smyslů - zraku, hmatu, sluchu, atd.
- Nácvik sebeobsluhy
- Trénink orientace v prostoru a samostatného pohybu
- Výcvik čtení a psaní Braillova písma
- Nácvik používání pomůcek pro zrakově postižené
- Rozvoj sociálních kompetencí

Prostorová orientace a samostatný pohyb zrakově postižených, Zraková stimulace, Práce s optickými pomůckami, Čtení a psaní Braillova písma

○ **VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ, ŽÁKŮ A STUDENTŮ SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM**

○ Žák se zrakovým postižením a jeho vzdělávání v legislativě

- **Školský zákon** č. 561/2004 Sb.
(o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání)
 - Dítě, žák a student **se speciálními vzdělávacími potřebami** je osoba se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním (§16, odst. 1)
 - Zdravotním postižením je pro účely tohoto zákona mentální, tělesné, **zrakové** nebo sluchové **postižení**, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování (§16, odst. 2)

○ Vyhlášky 116 a 147/2011

- Typy speciálních škol – **mateřská škola pro zrakově postižené** , **základní škola pro zrakově postižené**, **střední škola pro zrakově postižené (SOU pro ZP, odborné učiliště pro ZP, praktická škola pro ZP, gymnázium pro ZP, střední odborná škola pro ZP, konzervatoř pro ZP** (§5, odst. 1)

○ Charakteristika žáků podle klasifikace s ohledem na edukační proces

○ Slabozrací

- Využití zraku
- Zvětšené texty nebo/a zvýšený kontrast
- Psaní a kreslení – syté pastelky, tužky s širší stopou
- Speciální optické pomůcky (SOP) a elektronické kompenzační pomůcky
- Trojrozměrné pomůcky, hmatné kontury, hlasový výstup

○ Žáci s těžce slabým zrakem (příp. prakticky nevidomí)

- Využívají zrak, ale potřebují větší zvětšení a kontrast
- Sklopné lavice
- Psaní – křídou nebo silným fixem, mohou pracovat na svých tabulích, velkých blocích
- Trojrozměrné pomůcky, hmatné kontury, hlasový výstup
- Elektronické pomůcky – digitální TV lupy
- Progresivní onemocnění – obojí technika čtení a psaní, POSP

○ Nevidomí

- Pomůcky podporující hmat, sluch a ostatní kompenzační smysly
- Trojrozměrné i dvojrozměrné pomůcky
- Reálné předměty, reliéfní obrázky, BP
- Čtení a psaní Braillova písma
- Elektronické pomůcky (počítač s hlas. výstupem, diktafony)
- Návčik POSP od předškolního věku, chůze s bílou holí v prvních ročnících ZŠ

○ Předškolní vzdělávání dětí se zrakovým postižením (Keblová, 1998)

- **Hlavní úkol** speciálně pedagogického působení
 - rozvoj kompenzačních mechanismů
 - podpora využívání zraku
 - příprava na přechod do školy

○ Specifické dovednosti/kompetence ve vzdělávání dítěte se ZP v mateřské škole (Keblová, 1998)

- rozvoj zrakových funkcí
- rozvoj sluchového vnímání

- rozvoj hmatového vnímání
- rozvoj čichu a chuti
- rozvoj řeči
- rozvoj estetického vnímání
- nácvik orientace a samostatného pohybu/pohybové dovednosti
- nácvik sebeobsluhy
- sociální dovednosti

○ Strategie při výuce žáků se zrakovým postižením (MŠ, ZŠ, SŠ)

○ Socializace žáka a ovlivnění klimatu ve třídě

- Příprava školy, pedagogů, žáků
- Výběr kolektivu, informovanost o specifikách

○ Žák by měl upřesnit, jak vidí, co potřebuje

○ Prevence izolace ↔ sebepojetí ↔ sebevědomí ↔ zvládnutí školní práce

○ Podpora skupinové práce

○ Zásady a metody při výuce

- Reálné cíle a vyšší časová dotace na práci
- Verbalizace učitelem, omezení práce na tabuli (požadavky na barvu a křídlo tabule)
- Rozvoj poslechových dovedností, nahrávání na diktafon, technika zápisu
- Názornost, konkrétní příklady
- Exkurze
- Praktické demonstrace, blízkost učitele

○ Osvětlení a volba pracovního místa

Vhodné, ne oslňující

Zdroj světla zezadu n. z boku

Některé děti – přisvícení u lavice

Žaluzie

Při výkladu učitel nestojí před oknem

Pracovní místo, lavice

Povrch lavice matný, kontrastní

Případně lze použít světlejší ubrus

Sklopné lavice a sklopné desky

○ Děti nevidomé

- Dvoumístná lavice
- Asistent pedagoga

○ Úprava prostředí

Rozmístění ve třídě neměnit

Seznámit s úložnými prostory, skříňkami

Matná barva, nelesknoucí podlahy

Dveře, kliky, vypínače – kontrastně barevné

Lze použít jen barevnou lepící pásku

Nástěnky a postery – kontrastní, na bílém pozadí, s jasným tiskem

Popisky v brailu v adekvátní výšce, popisky v černotisku ve výšce očí

○ Matematika

- Speciální sady a názorné pomůcky, Kalkulačky se zvětšeným nebo hlasovým výstupem, osy, reliéfní kreslenka
- 3D modely, pak 2D – samostatné (karton, dřevo), pak v ploše, starší žáci – jen tyflografika
- Táč s geometrickými pomůckami proti pádu
- Žák používá také reliéfní kreslenku nebo plastelínu k načrtnutí
- Psaní jen výsledků, záleží na vyučovacím obsahu
- Příprava materiálu je zásadní, spolupráce s učiteli, předpříprava dítěte

○ Jazyková výuka a humanitní předměty

- Adaptace textu a vhodná volba komunikačního prostředku
- Černotisk a braille jsou zpracovány zároveň
- Obrázky jsou většinou vyňaty z brailského textu – praxe ukázala, že dětem odvádí pozornost (ČR – , KTN, pan Mayer <http://majit.sweb.cz/>, <http://www.orbistactus.cz/>)
- Označení míst v audiaznamu (píp) nebo tisku (značky) nebo elektr. Podobě (@)
- U encyklopedií, atd. – zvětšení
- při dlouhém výkladu – střídání mluvčích
- Projektová výuka

○ Přírodní vědy

- Zeměpis, Přírodopis

- Demontrace v blízkosti učitele
- Dostatečná verbalizace
- Podpora vyhmatávání v přírodě, čtení knih
- Konturování, překrývání při zpětné projekci,
- Modely, reliéfní obrázky i u slabozrakých žáků
- Audiovizuální nahrávky
- Exkurze

- **Chemie, Fyzika**

- Využití interaktivních tabulí, záznamů experimentů
- Natáčení pokusů
- Seznámení s pomůckami **předem**
- žák může dělat záznamy, stopovat

- **Estetické vědy :**

- **Výtvarná výchova**

- Kreslenky, vyrývání, tkanička, seskupování magnetků, bodání, vkládání, husté a prstové barvy, modelování, používání různých materiálů

- **Hudební výchova**

- Poslech hudby, zpěv z paměti
- Braillovský notopis
- Hra z paměti, specifika při držení nástroje
- Tělesná a pracovní výchova

- **Tělesná výchova**

- Informovanost o diagnóze a omezeních z toho vyplývajících
- Zlepšování koordinace těla, prvky POSP
- Hmatové ověření cviků u učitele, zvukové signály (**různé**), odměřování vzdáleností,
- Ozvučení pomůcek, majáčky, trasování

- **Pracovní výchova**

- V zahraničí zvýšená časová dotace
- Pracovní návyky a sebeobsluha, předprofesní příprava
- Rozvoj jemné motoriky
- Třídění materiálů, akusticky i hmatově

- Opatrnost proti úrazu ruky

○ **Vzdělávání na středních školách**

○ **Střední školy pro zrakově postižené**

- Speciální vzdělávání - Vyhláška č. 73/2005
 - SOU pro zrakově postižené
 - OU pro zrakově postižené
 - praktická škola pro zrakově postižené
 - gymnázium pro zrakově postižené
 - střední odborná škola pro zrakově postižené
 - konzervatoř pro zrakově postižené

2. Komunikace osob se ZP

○ **Braillovo písmo**

- je bodové písmo, které se čte hmatem
- autorem je Louise Braille (1809-1852), ve třech letech oslepl na jedno oko vlivem poranění a poté i na druhé následkem onemocnění.
- 1819 - nastoupil do výchovného a vzdělávacího ústavu v Paříži (zakladatelem ústavu byl Valentin Haüy).
- Dané písmo představil v roce 1825, ale používat se začalo až mnohem později (1845-1850)
- Inspiraci čerpal ze zkušeností s písmem Charlese Babiera (12 bodů ve dvou sloupcích a šesti řadách)
- Šestibod

- Základem je šestibod, který je tvořen dvěma sloupci po třech bodech.
- V Braillově písmu jde zapsat vše od písmen, číslic, matematické i chemické vzorce, notopis.
- Možnost vytvoření až 63 kombinací.
- Systém kombinací je nutné dodržovat dle Braillova kódu.
- Znakové sady pro jednotlivé jazyky, zkratkopis.

○ **Zápis BP**

• **Pichtův psací stroj**

- obouruční, levo-/pravoučnický
- šestibodová/ osmibodová varianta

• Tatrapoint Standard/ Adaptiv (více www: <<http://www.spektra.eu>>

• Perkinsův psací stroj aj.

• Pražská tabulka, Hradecká tabulka

• Počítač+Braillovský řádek+Braillovská tiskárna

Další pomůcky:

- Příprava – rozvoj hmatu (tvary, orientace v prostoru, materiály, kolíčková kreslenka aj.), Figurový šestibod, B-kostka, Kolíčkový šestibod, Kolíčková písanka

○ **Výuka Braillova písma**

○ Základní škola pro zrakově postižené - nutná příprava v předškolním věku

○ integrace - spolupráce s SPC pro zrakově postižené

○ Tyfloservis, o.p.s.

○ **Cílové skupiny:**

- osoby s těžkým zrakovým postižením od narození
- osoby se zrakovým postižením s prognózou zhoršení zraku
- osoby s pozdní ztrátou zraku

○ **Výuka u lidí s těžkým vrozeným postižením zraku**

Cílená příprava v předškolním věku

Předslabikářové období

- rozvoj smyslů;pochopení struktury jazyka; přípravné čtení a psaní

Slabikářové období

práce s písmenky a se slabikářem (reliéfní obrázky; běžná metodika – např. ma, mama..)

Poslabikářové období

- čtení doplňkových textů

○ Výuka u lidí s těžkým získaným postižením zraku

- Příprava hmatu
- Předslabikářové, slabikářové a poslabikářové období
- Dříve - Výuka dle Slabikářů pro později osleplé dle p. Příborského
- princip **bezdotykovosti** (nejprve se učí písmena L,A,K,E,R,O..., nedotýkají se jednotlivými body)

○ Přístup k informacím

- Knihovny
 - K.E. Macana v Praze více na [www: <http://www.ktn.cz/>](http://www.ktn.cz/); Mahenova knihovna v Brně
- Knihy v Braillově písmu, zvukové knihy, časopisy – ZORA, Naše šance
- Internet
- Krajská TyfloCentra (výuka práce s internetem, internetové kluby)
- Střediska při vysokých školách

3. POSTIŽENÍ ZRAKU JAKO SOUČÁST KOMBINOVANÉHO POSTIŽENÍ

○ Terminologie

- kombinované postižení, vícenásobné postižení, těžké postižení
- multiple disability, multihandicap, mehrfachbehinderung, schwerstbehinderung

○ multidisabled visually impaired – MDVI

○ heterogenní skupina – vícenásobné postižení závisí na stupni mentální retardace

○ dnes komplexní pohled v kontextu kvality života

○ *Kombinované postižení I – žák s více vadami*

postižení současně dvěma nebo více na sobě kauzálně nezávislými druhy postižení, z nichž každé by vzhledem k hloubce a důsledkům opravňovalo k zařazení do speciální školy příslušného typu.
Věstník MŠMT ČR č. 8/1997

○ *Kombinované postižení II*

○ Vícenásobné postižení je fenomén způsobující tzv. *synergetický efekt* – novou kvalitu postižení – odlišnou od jednoduchého součtu postižení.

- $V_{np} = f(P_1, P_2, \dots, P_n, S_{ye}, K_m)$

Zrakové vady u dětí s KP

Zraková vada dle frekvence výskytu	Přidružená postižení
Kortikální poškození zraku	Celková opoždění/DMO
Kongenitální katarakta	Vývojová opoždění/ztráta sluchu
Atrofie optického nervu	Hydrocefalus
Malfunkce oka	Mikrocefalie, vrozené malformace
Retinopatie nedonošených	Vývojová opoždění

○ Kortikální poškození zraku (CVI)

CHARAKTERISTIKA:
Korová slepota
Poškození zrakového centra nebo zrakových drah, zrakových asociačních oblastí
Zřejmě hlavní příčina – prenatální hypoxie
Přidružené problémy - mozková obrna, epilepsie, mentální retardace, hydrocefalus, poruchy učení, hluchota
Také atrofie optického nervu, hypoplazie optického nervu, retinální abnormality
Dezorientace v prostoru
PROJEV
Proměnlivost užívání zraku
Zdravě vypadající oko
Výpadky zorného pole, efekt „ementálu“
Netečnost k vizuálním podnětům
Preferenci taktilně-haptického podnětu
Problémy s pozorováním předmětů na krátké vzdálenosti
Problém rozlišení figura-pozadí
Upřednostnění periferního vidění
Zachování barvocitu
Podnět zpracován po určité době

○ CVI – úpravy prostředí a strategie

Zesílené osvětlení

Velký kontrast, oranžová a červená barva

Využívání stejných podnětů a pomůcek v různých prostředích

Kombinace s hlasovým výstupem počítače nebo načítacím zařízením

Určit, který kanál je se zrakem nejvíce využíván

Pozor na přestimulování!

Předkládání izolovaných podnětů (crowding fenomén)

Opakování, rutina, režim

Verbalizace

Přiřazení barev různým obrázkům nebo tvarům

Omezené množství pedagogického personálu

Naučit využívat prst při přesunu k dalšímu obrázku

Maximální eliminace hluku, únavy, jiného světelného zdroje

Zrakové a kombinované postižení/ a přidružené – obecná charakteristika

- Omezený přísun informací
- Snížená motivace k učení, objevování nového
- Omezení sociálních interakcí
- Omezená účast v každodenních činnostech
- Často vyžadují asistenci a podporu ostatních osob

- Zrakové a kombinované postižení – oblasti osobnosti (Sacks, Silberman et al., 1998)
- **Kognitivní, emočně-volní oblast**
 - Obtíže v rozpoznání předmětu – problém poznávání – předmětová konstanta
 - Snížená pozornost, problém s upoutáním pozor., udržení, delší čas k činnosti
 - problém naučit se složitější dovednosti
 - Inaktivita způsobená kognitivním omezením,
 - Problémy s pochopením stálosti objektů, syntézou, zevšeobecněním
 - Problémy se zevšeobecněním situací

- **Sociální**
 - Eliminace pozorování a nápodoby
 - Potíže s autoregulací chování, impulzivita
 - Izolace
 - Autoagrese, agrese

- **Motorická** – závisí na typu přidruženého postižení

Projevy přidružených postižení na vzdělávací proces žáků

- **Sluchové postižení, hluchoslepota** – přizpůsobení komunikačních systémů zrakovému postižení
- **Mentální retardace, vývojová opoždění** – metody využ. pozorování a gesta přizpůsobeny žákovi s TZP, efektivnější - tělesný kontakt s verbálními instrukcemi
- **Tělesné postižení** – podpora funkčního vidění, znalost polohování, zacházení a krmení
- **Poruchy učení** – problémy se sluchovou a zrakovou percepcí, dovednosti zrakové paměti, vizuálně-motorické dovednosti, orientace v prostoru, děti se ZP jsou často hyperaktivní nebo nepozorné (často albinici), lehce vyrušitelné, ztrácí zájem
- **Poruchy chování** – z důvodů nemožnosti projevit své emoce se u žáků se ZP často objevuje autoagresivní chování (třepání rukou, mačkání očí), nebo agresivní na druhé (štípání, úder hlavou), autistické rysy v chování

Strategie ve vzdělávání (Silberman in Sacks, et al., 1997)

- **Kombinovaně postižené děti (především s mentálním postižením)** upřednostňují taktilně-haptický kanál a vyřazují vizuální – **důležitá vizuální podpora**
- **strukturace činností** - řád a sled činností dodržování, automatizace činností
- **konkrétní učení** - situace v patřičném kontextu a čase, podpora hmatové zkušenosti, vede k abstraktnímu učení, opakování
- **podpora žákovy pozornosti** – zmírnit hluk, přesvícení, jasné a stručné výpovědi a úkoly, struktura prostředí a udržení stejného pořádku, podpora anticipace dalších úkolů všemi smysly
- **učení zrakem** – mnoho z těchto dětí má percepční sluchovou vadu, často se učí zrakem, tyto děti jsou často bystré a zdatné v PO
- **učení hmatem** – předčasně narozené děti jsou často taktilně defenzivní nebo nesnesou určitý druh jídla, nemají rády fyzický kontakt (raná traumata a manipulace) - podpora dítěte, aby chtělo poznávat, struktura
- **aktivní učení** - pozor u dětí s KP na syndrom naučené bezmocnosti (Seligman, 1991)
- **multidisciplinární, týmový přístup** (rodiče, oftalmoped, instruktor POSP, fyzioterapeut, logoped, zdravotnický personál, psycholog, sociální pracovník apod.)

Podněty v intervenci

(Silberman et al. in Sacks, 2002)

- jasné podněty, které dítě/žáka navedou na nějakou činnost
 - aktuální podnět (např. zvonění=další hodina)
 - gesta
 - verbální instrukce
 - obrázek či symbol
 - taktilní podnět (informace v bodovém písmu; dotek; předmět)

- modelová situace (demonstrace požadovaného chování – ne pro zcela nevidomé)
- fyzický podnět (např. lehký dotek zápěstí; plný spoluvytvářený pohyb)

většinou kombinace podnětů

5. Koncept aktivního učení

- autorkou je Lilli Nielsen, dánská psycholožka
- **základní myšlenky**
 - **Pouze to, co se dítě naučí samo, se stane součástí jeho osobnosti**
 - **Děti trénované neprospívají**
 - **Nejdůležitější je pozorovat, co dítě může dělat**
- podporuje využití aktivity dítěte a jeho vlastní zkušenosti v učení
- smyslová integrace
- využívány *speciální pomůcky a úprava prostředí*

POMŮCKY

Little Room
+
Resonance Board

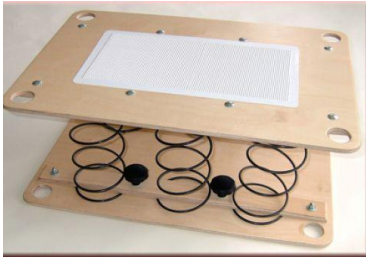

Hopsa Dress

POMŮCKY

Essef-Board

Support-Bench

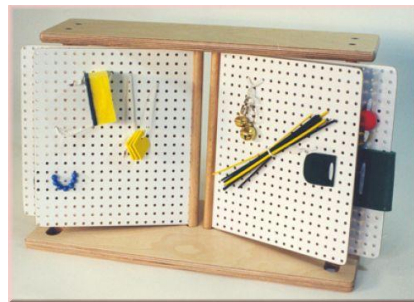

POMŮCKY

MFA-Table (Multi-Functional-Table)

Activity-Book

○ Little room

- pomáhá pochopit prostorové vztahy
- Eliminuje hluk
- Vnímání sebe sama a předmětu

○ Support bench – podpůrná lavice

- Nahrazuje sed a hru
- Na břicho, uvolní se ruce a nohy
- Umístění předmětů pod končetiny

○ Essef board – pružinová deska

- Vykonávání pohybů nohama
- Posílení svalstva

○ Aktivní učení - tipy

- učení se **od úrovně, které dítě dosáhlo**
- pozorujme dítě, co dokáže, nabídněme podobné předměty a aktivity
- komunikujme na jeho úrovni a sdílejme jeho zájem
- aby se dítě činnosti naučilo, je nutné je **mnohokrát zopakovat**, pokud možno s obměnami.
- nabídněme dítěti několik aktivit a předmětů, které lehce přesahují jeho vývojový stupeň. Dítěti ukážeme, jak na to.
- Nevyrušujeme dítě ze hry, dítě se zrakovým postižením musí přerušit aktivitu, aby nás slyšelo.
- dejme dítěti **dostatek času na reakci**, zpomalme – budme trpěliví.
- dovolme dítěti, aby samo kontrolovalo své ruce. Než dítěti s těžkým zrakovým postižením povedeme ruce, předvedme mu předmět dotekem materiálu, vytvářením zvuků pomocí předmětu apod.